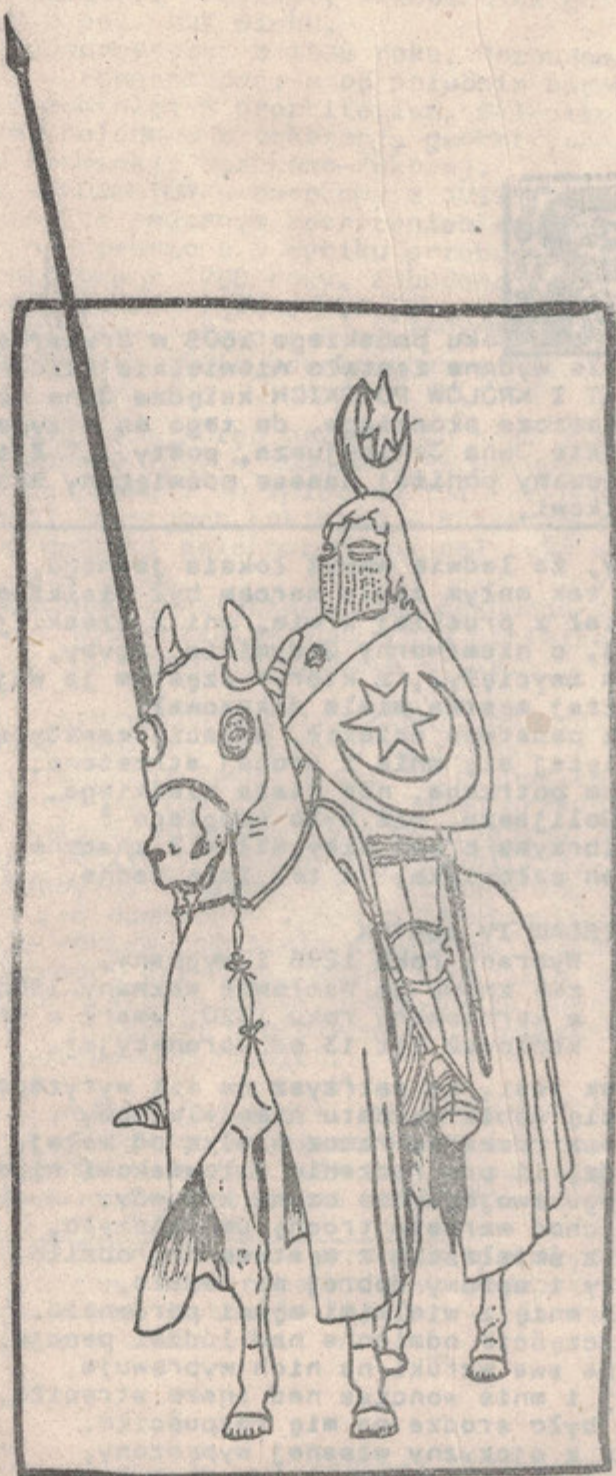

Wydanie specjalne z okazji 650 rocznicy bitwy
wojsk Łokietkowych z Krzyżakami, pod Płowcami
anno domini 1331 dnia września 27-go ↔ ↔

1281

biuletyn

przewodnicki

roku pańskiego 1605 w drukarni Łazarzowej w Krakowie wydane zostało niewielkie dziełko pt. "IKONES KSIAŻĄT I KRÓLÓW POLSKICH księdza Jana Głuchowskiego - proboszcza plockiego, do tego są przyłożone wiersze łacińskie Jana Janicyjusza, poety..." Z tego to dzieła przytaczamy poniżej passus poświęcony Władysławowi Łokietkowi.

Byłem mały, że ledwie wzwyż łokcia jednego,
Wszakże w tak małym ciele sercam był wielkiego.
Ani ja miał z pruskiej krwi, ani z czeskiej chluby,
Ani z twej, o niestworny Gedyminie, zguby.
Szczęściem zwyciężył, z którym często ja wojowałem
I nad obyczaj męstwa wiele dokazowałem.
Trzykroć z państwami uciekałem, przecię zawždy z ono,
A potem ciężej się mnie i srożej strzeżono.
Serca mężom potrzeba, nie ciała wielkiego.
Co zabił Golijasza, cóż było srogiego?
Ulisesse olbrzyma przez siły stłumił znaczne,
Ale wždy on człowieka, ja tak imię zacne.

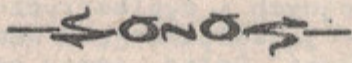
WŁADISŁAW IV ŁOKTEK

Wybrany roku 1296 i wygnany,
zaś znowu po Waclawie wezwany 1306,
a koronowany roku 1320, umarł w Krakowie 1333,
królował lat 13 od koronacyjej.

Ktośkolwiek jest, co patrzysz na mię wrytego,
Dziwując się sobie wzrostu niewielkiego,
Jeśli umiesz rozeznąć rzecz wielką od małej,
Także wiedz, iż przyrodzenie człowiekowi nigdy
Według biegu swojego nie czyni krzywdy.
Bo i mego choć wzrostu trochę umniejszyło,
Ale mi to z śmiałością z męstwem nagrodziło,
Ktemu cnoty i sprawy dobrej mi dodało,
Dla której mnie z wielkimi mężmi porównało.
Lecz iż szczęście odmienne nad ludźmi panuje,
A rozliczne swe sztuki na nich wyprawuje,
Nie podlej i mnie wondrous nad insze strapiło,
Kiedy się było srodze na mię rozpuściło.
Iż potem i z ojczyzny własnej wypędzony,
Chodziłem i tam i sam wygnaniec strapiiony,
Gdy Waclaw król dzierżawy wszystkie wzięwezy moje,

Jeszcze na mię obrócił własne mocy swoje,
 Aby mię do ostatka zbawił gardła mego
 W czym go szczęście z nadzieją omyliły jego.
 Bo mu prętka śmierć szyki sobą pomyliła,
 A moje pożądane szczęście przywróciła.
 Gdzie potem, gdy mię wszyscy za króla wybrali,
 Mej pilności i Męstwa z czujnością doznali.
 Gdy zaś ziemię Pomorskiej dostał pod Krzyżaki,
 I szkód pomściłem się swych nad Czechy z Ślązaki,
 I po trzykroć gwałtowny lud mistrza pruskiego
 Poraziłem, gdzie wszytka upadła moc jego,
 Obaczże, jaka sława za to mię potkała,
 A jako mię małego z wielkimi zrównała,
 Iż i dziś, gdy kto wspomni sławne imię moje,
 Słońce wdzięcznie rozwija wnet promienie swoje.

Wykorzystano rezydent : :Ikones książąt i królów..."
 Jana Głuchowskiego wydany w 1979 roku przez
 Zakład Narodowy imienia OSSOLINSKICH - wyd.PAN.

bitwa pod Płowcami - 27.09.1331

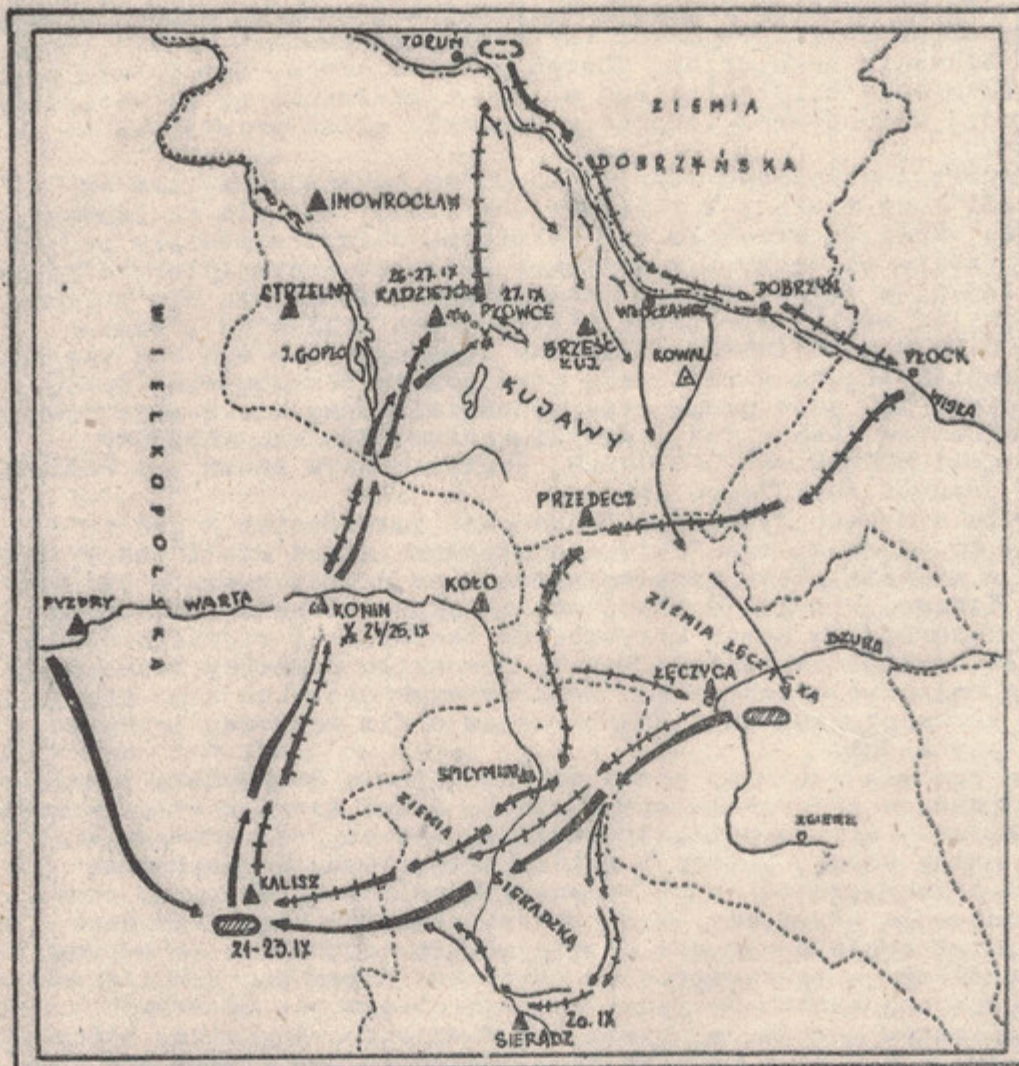
W szkicu poświęconym Łokietkowi i Polsce przełomu XIII i XIV wieku starałem się pokazać proces jednoczenia ziem polskich w jego najważniejszych aspektach, a na tym tle rolę Łokietka. On to właśnie stał się postacią pierwszoplanową tego złożonego przecież procesu. Jest rzeczą znamioną, że ośrodkami skutecznej akcji zjednoczeniowej nie zostały największe i najbogatsze wówczas dzielnice, jak Śląsk, Wielkopolska czy Małopolska, a małe księstwo brzeskie. Toteż jak pisze Kazimierz Tymieniecki, znaczenie Łokietka "nie opierało się na stopniowym wzroście siły własnej, odziedziczonej dzielnicy, jak to miało miejsce z Przemysłem wielkopolskim; książę na Brześciu Kujawskim pozostałby niczym, gdyby nie jego własna przedsiębiorczość." Zatem osobiste zalety Władysława zjednały mu te siły w ówczesnej Polsce, które dążyły do zjednoczenia ziem polskich. Nałożyły się również na to naturalne odruchy narodu, chcącego zrzucić z siebie obce panowanie i odeprzeć zaborcze knowania Zakonu Krzyżackiego.

Ten długotrwały okres zmagań zbrojnych i dyplomatycznych w procesie jednoczenia ziem polskich miał swoją kulminację w momencie koronacji Łokietka w 1320 roku na króla Polski. Odtąd ziemie będące we władaniu Władysława stały się ośrodkiem dalszych zamierzeń zjednoczeniowych w celu odzyskania ziem utraconych w okresie rozdrobnienia, a Łokietek jako król odegrał w tym szczególnie doniosłą rolę. Jednocześnie z walką o odzyskanie utraconych ziem, musiał Łokietek prowadzić walkę zbrojną o utrzymanie dzielnic już zjednoczonych, przed wrogimi atakami Zakonu Krzyżackiego. Szczegółowo zajmowaliśmy się tym w szkicu o Łokietku, teraz ograniczymy się do kampanii z września 1331 roku, w której to Krzyżacy w porozumieniu z Janem Luksemburskim zamierzali spustoszyć znaczny obszar Polski i trwale opanować dla siebie Kujawy. Kampanii tej poświęcamy oddzielną uwagę, gdyż zakończyła się ona znamionym faktem - bitwą pod Płowcami.

Lato 1331 roku było dla Łokietka niepomyślne. Sojusz z Litwą uległ zerwaniu, a jednocześnie możnowładcy pod wpływem Zakonu prowadzą separatystyczną politykę, którą zwalczać musiał królewski pomazaniec. Drastycznym przykładem możnowładczej samowoli i urażonej pychy jest postać wojewody poznańskiego Wincentego z Szamotuł, który pozbawiony w lipcu 1331 roku urzędu starosty /na rzecz królewicza Kazimierza/ wszedł w tajne układy z Brandenburczykami, przyrzekając wydanie im posiadanych grodów nadnoteckich w zamian za zapewnienie mu poparcia w wypadku wojny króla polskiego z Brandenburgią. Uważa się również, że Wincenty potajemnie nawiązał kontakty z Zakonem, ułatwiając mu orientację co do kierunku przyszłej wyprawy, jak również stał się neutralizatorem nastrojów możliwych Wielkopolski w odniesieniu do działań krzyżackich przeciw Łokietkowi.

NAJAZD KRZYŻACKI WE WRZEŚNIU 1331 r.

0 30 km

— — — — — GRANICE PAŃSTW

..... GRANICE ZIEM

● MIASTA

▲ GRODY POLSKIE

✕ MIEJSCA BITEW

POLSKIE

▨ REJONY KONCENTRACJI

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

→ SIŁ GŁÓWNYCH

— — — — — ODDZIAŁÓW WYDZIELONYCH

— — — — — STANOWISKA POLSKICH ODDZIAŁÓW

KRZYŻACKIE

☞

→

— — — — —

— — — — —

Jak się później okaże zrozumiał swój błąd i chyba w porę przeszedł do obozu króla.

Tymczasem, w tej skomplikowanej sytuacji następuje nagły napad krzyżacki na Wielkopolskę /lipiec/. Ta wyprawa, zaledwie dwutygodniowa była jakoby wstępem do przyszłych, poważniejszych działań i miała jedynie charakter zastraszający i terroryzujący ludność polską, jak również zniszczenie maksymalnie dużego obszaru kraju. Rzecz szła bowiem o osłabienie siły polskiego władcy i zmuszenie go do ustępstw. Spalone grody, wymordowana ludność wyznaczały szlak przemarszu wojsk krzyżackich.

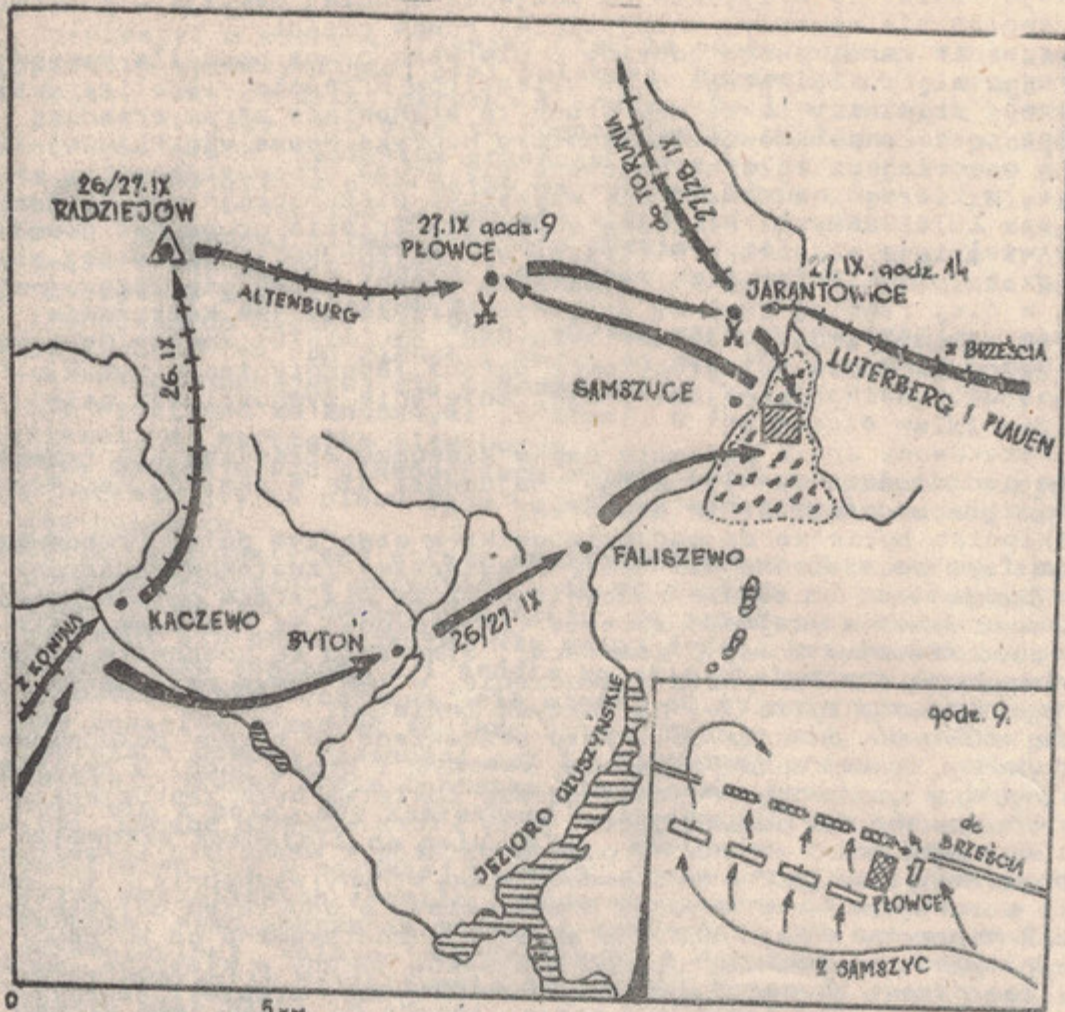
Kolejną wyprawą zaplanowaną wspólnie z Janem Luksemburczykiem na wrzesień 1331 roku miała już zupełnie inne cele, aniżeli ta lipcowa. Po spotkaniu około 21 września pod Kaliszem, obie armie miały podjąć działania przeciw Łokietkowi z wyraźnym zamiarem aneksji terytorialnych, tj. zajęciem Kujaw. Z tego też powodu, liczniejszą niż w lipcu armią dowodzili: wielki marszałek DIETRICH von ALTENBURG i komtur chełmiński OTTO von LUTERBERG /naczelnny dowódca/. W armii tej znajdowali się również Krzyżacy inflanccy oraz goście z zachodniej Europy, z liczącą około 100 osób grupą rycerzy angielskich. Nie brakło również takich prominentów Zakonu jak : wielki komtur OTTO von BONSDORF, komtur sileski HERMAN von OETTINGEN, komtur HENRYK REUSS von PLAUEN, czy komtur gdański ALBERT von ORE.

Obecność tylu wysokich dygnitarzy zakonnych jak również i gości, wskazuje na co najmniej dwa fakty, że wyprawa ta nie miała charakteru lokalnego, a większe plany strategiczne, a po drugie musiała być to armia dość liczna. Przyjmuje się, że liczyła ona około 2000 jazdy /w tym ciężkozbrojnych braci krzyżackich około 200 i ciężkozbrojnego rycerstwa świeckiego około 100/ resztę stanowiły oddziały lekkozbrojne. Do tego doliczyć należy około 2000 konnych giermków oraz 2000 chłopskiej ludności pruskiej. Całość zatem armii zakonnej liczyła 6 do 7 tysięcy ludzi.

12 września ruszyła wyprawa, która poprzez Ziemię Dobrzyńską i przeprawę pod Płockiem skierowała się w stronę Ziemi sieradzko-łęczyckiej. Tam, podzieliliwszy się na mniejsze oddziały operacyjne, prowadzili bezlitosną walkę sięjąc pożogę i zniszczenie, mordując bezbronną ludność. Po przekroczeniu Warty rozpoczęto oblężenie Kalisza, oczekując jednocześnie przybycia Jana Luksemburskiego, który niewiadem mówiąc opóźniał swoje przybycie obawiając się kontrakcji ze strony króla węgierskiego - sprzymierzeńca Łokietka. Wobec oporu Kaliszan i nieprzybycia sojusznika Krzyżacy związają oblężenie. 23 września zaczynają śpieszny odwrót, w obawie przed wojskami Łokietka, które zaczęły postępować krok w krok za nimi, szarpiąc podjazdami ich armię.

Pod Kaliszem liczebność wojsk polskich znacznie wzrosła, bowiem do rycerstwa kujawskiego, sieradzkob-łęczyckiego i małopolskiego dołączyli Wielkopolanie, a wraz z nimi Wincenty z Szamotuł. Ale i teraz liczebność tej armii /4 do 5 tys. ludzi/ była zbyt mała, aby Łokietek mógł zdobyć się na otwartą walkę w polu. Należy tu zwrócić uwagę na fakt, że w armii tej znajdowało się rycerstwo wszystkich zjednoczonych ziem polskich, a więc była to armia całego państwa Łokietkowego. Świadomi groźącego w każdej chwili ataku wojsk polskich, krzyżacy wycofywali się ku swoim posiadłościom ze wzmożoną uwagą. Po zdobyciu Konina, w nocy z 23 na 24 września doszło do niewielkiego starcia z wojskami polskimi, po którym to Łokietek, prawdopodobnie w obawie przed przewagą nieprzyjaciela, w popłochu wycofał się nie przestając jednak śledzić ruchu wojsk z oddali. Ten przymusowy manewr miał jednak swoją dobrą stronę, mianowicie przekonał Krzyżaków, że Łokietek nie odważy się już ich atakować, tym bardziej że bezpośrednio

7
BITWA POD PŁOWCAMI 27.09.1331r.

LAS	OBOZ WOJSK POLSKICH	GROD POLSKI
DROGA	ODDZIAŁY POLSKIE	MIEJSCA BITEW
MIASTO/WIEŚ	KIERUNKI DZIAŁAŃ WOJSK POLSKICH	ODDZ. KRZYŻACKIE
	KIERUNKI DZIAŁAŃ WOJSK KRZYŻACKICH	

za nimi posuwał się tylko oddział zwiadowczy dowodzony przez Wincentego z Szamotuż. W czwartek 26 września Krzyżacy byli już w Radziejowie. W tym to mieście podjęto dwie decyzje na które zwrócimy naszą uwagę, gdyż są one brzemienne w skutkach - doprowadziły do bezpośredniej walki pod Płowcami. Dowódctwo krzyżackie zdawało sobie sprawę, że wracają do swoich posiadłości nie zrealizowawszy podstawowego planu, jaki stawiano przed tą wyprawą tj. aneksji Kujaw. Postanowiono zatem wyruszyć na zdobycie Brześcia Kujawskiego, gdyż według obowiązującej wówczas zasady opanowanie ziemi było równoznaczne z objęciem w posiadanie przede wszystkim jej grodów. Bliskość Ziemi Dobrzyńskiej i Chełmińskiej z załogami krzyżackimi oraz ciche rachuby na ewentualne przybycie Luksemburczyka, jak również przekonanie, że Łokietek nie za-

atakując ośmieliło Krzyżaków do podjęcia drugiej decyzji - podzielenia swoich sił na trzy, mniej więcej równe części. 27 września rano, około godziny 6 pierwsza grupa opuściła Radziejów kierując się do odległego o 25 kilometrów Brześcia - stolicy dziedzicznej dzielnicy Łokietka. Grupa ta stanowiąca straż przednią, oddana została pod dowództwo komtura Henryka Reuss von PLAUEN. Za nią w niedużej odległości posuwała się druga grupa stanowiąca trzon armii, w której znajdowała się większość ciężkozbrojnych. Dowodził nią sam LUTERBERG. Straż tylną stanowiła trzecia grupa pod dowództwem wielkiego marszałka Dietricha von ALTENBURG. W skład tej grupy wchodziła piechota pruska i nieliczna liczba jazdy ciężkozbrojnej. Byli w niej również czołowi urzędnicy krzyżaccy jak komturowie: Herman von OETTINGEN, Albrecht von ORE, czy wielki komtur Otto von BONSDORF. Zadaniem tej grupy było oprócz zabezpieczania tyłów ochrona zebranych łupów jak również zbieranie żywności dla całej armii.

Tak uszykowana armia posuwała się w kierunku Brześcia. Gdy trzecia grupa pod dowództwem Altenburga znajdowała się w okolicy wsi Płowce zagroziła im drogę armia Łokietka.

Co skłoniło Łokietka do podjęcia walki w otwartym polu? Przedewszystkim fakt podzielenia się armii krzyżackiej /zaatakowana grupa Altenburga była liczebnie znacznie słabsza niż armia polska/, a po drugie krzyżacka czujność została tak uspijona, że nie prowadzili oni nawet rozpoznania trasy przemarszu. Stwarzało to znakomite warunki do rozpoczęcia walki przez zaskoczenie, a tym samym zwiększało szansę rozstrzgnięcia jej na korzyść Łokietka.

Armia królewska dotarła do traktu brzeskiego od strony południowo-wschodniej, z kierunku Faliszewa, Samszyc i około godz. 9 zetknęła się z armią krzyżacką. Pojawienie się Łokietka było zaskoczeniem dla Krzyżaków, ale pomimo gęstej mgły która właśnie opadła, potrafili oni podzielić wojsko na pięć oddziałów i właściwie sprawić się do boju. Atak nastąpił prawdopodobnie od strony wschodniej, tj. na czoło posuwającej się kolumny krzyżackiej, a oddziałem polskim dowodził Wincenty z Szamotuł. Zaraz po tym zaatakowano od strony południowej i zachodniej biorąc Krzyżaków jakoby w kleszcze. Świadomi tego faktu i grożącego okrążenia Krzyżacy stawiali zacięty opór i jak podaje w relacji wielki mistrz, dwukrotnie przerywano walkę dla odpoczynku. Około południa wraz z upadkiem z konia chorążego krzyżackiego, upadła i chorągiew z godłem wielkiego mistrza, której nie zdołano podnieść. Spowodowało to miało zamieszanie i panikę w szeregach krzyżackich, pozwalające wojskom polskim całkowicie okrążyć i obezwładnić nieprzyjaciół. Części sił udało się jednak wyrwać z okrążenia i podążyć w kierunku Brześcia, ale większość wojska była otoczona i częściowo wybita - reszta skapitulowała. Wśród jeńców było 56 braci zakonnych, w tym raniony w twarz wielki marszałek Dietrich von Altenburg.

Tak więc w południe walka została zakończona, a oręż polski odniósł pierwsze zwycięstwo nad częścią armii krzyżackiej, która dotąd bezkarnie plądrowała ziemie polskie. Objeżdżając pole bitwy po zakończeniu walki oddziały polskie obwoływały się hasłem "KRAKÓW" jako symbolem stolicy zjednoczonego państwa dokonanej w ciągłej walce z zewnętrznym wrogiem.

Entuzjazm z odniesionego zwycięstwa i poważnego triumfu przysłoniła wojskom polskim świadomość niebezpieczeństwa, jakie groziło z obecności w pobliżu dwóch pozostałych oddziałów krzyżackich, do których dotarli już zbiegowie z wiadomością o pogromie grupy Altenburga. Luterberg powiadomił o tym straż przednią Henryka von Plauena, a sam

pośpieszył w kierunku Płowiec, tak że około godziny 14 stanął na-
 przeciw wypoczywającej armii polskiej. Rozpoczęła się druga faza
 walki, faza bardziej okrutna i krwawa, bo i przeciwnik tym razem
 był silniejszy. Ale była to również walka bezładna. W początkowym
 okresie szala zwycięstwa przesuwiała się na korzyść strony polskiej,
 a przybywający na pole bitwy Henryk von Plauen musiał zbierać ucie-
 kinierów i wzmacniać załamujące się zryki krzyżackie. A mimo tego
 w tej bezładnej bitwie niektóre oddziały polskie wraz z królewiczem
 Kazimierzem uległy panice i opuściły pole walki, gdy inne święciły
 zwycięstwo i brały jeńców.

I chociaż do niewoli polskiej dostał się czołowy dowódca wojsk krzy-
 żackich Henryk von Plauen i około 40 rycerzy armii zakonnej, to na
 skutek zaznaczonej się przewagi wojsk krzyżackich Polacy poczuli
 się wycofywać ze znacznymi stratami. W tym etapie walki odbito z
 niewoli w. marszałka Altenburga.

Przy zapadających ciemnościach wojsko polskie opuściło miejsce walki,
 a pozostający na placu boju Luterberg wymordował znaczną część jeń-
 ców polskich.

Jakie były faktyczne straty poniesione przez obie strony trudno
 dziś jedznacznie określić, a to ze względu na bałamutność krzyżac-
 kich źródeł jak również i z faktu, że zapadający zmrok uniemożliwił
 dokładne ich przeliczenie. Nie mniej źródła krzyżackie podają swoje
 straty jako znaczne, a i źródła polskie /kalendarz włocławski/ podają
 że padło wiele rycerstwa, ale więcej po stronie krzyżackiej.

Czy Łokietek przegrał tę fazę bitwy? Wydaje się, że walka przerwana
 została z powodu ciemności jak i chwilowej przewagi strony krzy-
 żackiej, jednak armia Łokietka nie została rozbita, a jedynie wyco-
 fała się z pola, aby zaatakować w dogodniejszych warunkach. Krzyżacy
 wprawdzie pozostali na polu walki, ale jeden z ich dowódców - Henryk
 von Plauen był w polskiej niewoli. Obawa przed kolejnym atakiem
 wojsk Łokietkowych zmusiło dowództwo zakonne do wymarszu w kierunku
 Torunia, mimo zmęczenia wojska i ciemności. Tym samym uchylili się
 od ewntualnej, kolejnej konfrontacji z Polakami, a rezygnując z
 walki odstąpili definitywnie od aneksji Kujaw do swoich posiadłości.
 Był to więc dla nich odwrót, a nie zwycięski powrót z łupieżczej
 wyprawy.

Na koniec warto przez chwilę zastanowić się nad znaczeniem bitwy
 płowieckiej. Uważa się, że było to wielkie, strategiczne zwycięstwo
 Polaków, jakkolwiek z punktu widzenia taktycznego bitwą ta była nie
 rozstrzygnięta. Dzięki temu zwycięstwu uratowane zostały Kujawy, a
 przede wszystkim jedność Państwa Polskiego. Nie bez znaczenia jest
 również fakt, że po raz pierwszy armia polska w skład której wcho-
 dzili przedstawiciele wszystkich stanów, stanęła do zdecydowanej
 walki w polu, przeciwstawiając się zbrodniczym rejsom Zakonu na
 ziemi polskiej. I jak pisze Marian Biskup, zwycięstwo to "...umocni-
 ło bez wątpienia patriotyzm polski i podtrzymywało przeświadczenie,
 że walka, z w c i ę s k a walka, z najgroźniejszym wrogiem Polaki
 - niemieckim Zakonem - jest możliwa i realna".

Andrzej Szczepański

turystyczny szlak Łokietka

Zbliżająca się 650 rocznica bitwy pod Płowcami, która dała asumpt do wydania niniejszej publikacji jest okazją, aby po 15 latach od ostatniego wydania folderu Pawła Ozianisza pt. "Turystyczny Szlak Łokietka" przypomnieć go właśnie tu, przy omawianiu działalności politycznej Łokietka i jego znoejnej drogi w jednoczeniu ziem polskich. Jednak przedstawiony poniżej opis nie jest strictly folderem, a stanowi jedynie encyklopedyczne kompendium wiedzy historycznej o miejscowościach zlokalizowanych na szlaku i faktach związanych z postacią Łokietka.

xxx

Turystyczny szlak Łokietka zaczyna się w Inowrocławiu i poprzez Kruszwicę, Chełm-co, Radziejów prowadzi na miejsce słynnej bitwy pod Płowcami, aby dalej podążyć przez Brześć Kujawski do Włocławka. Tutaj posiada dwa odgałęzienia: jedno do Kowala, a drugie poprzez Szpetal Górny do Dobrzyńa n/Wieślą.

INOWROCŁAW - Stolica Kujaw zachodnich, miasto o bogatej historii, którego początki sięgają czasów wczesnopiastowskich. Nazwa "Novo Wladislaw" - czyli Inowrocław pojawia się w r. 1185 w przywileju Leszka Białego. Mocą tego przywileju dochody z targu w tej osadzie przypadały biskupowi kujawskiemu /włocławskiemu/. Książę Kujaw - Kazimierz Kujawski - ojciec Władysława Łokietka - nadaje osadzie prawa miejskie magdeburskie w 1240 roku. Od 1287 roku miasto stanowi siedzibę Księżąt piastowskich /stolica Księstwa/ aż do połowy XIV wieku, kiedy to władanie nad tym Księstwem objął Król polski. Miasto położone w sąsiedztwie posiadłości Zakonu narazone było na częste najazdy wojsk krzyżackich, toteż nie dziwnego, że książęta inowrocławscy popierali Łokietka, gdy ten prowadził walkę z Krzyżakami i walki o zjednoczenie ziem polskich pod jednym berłem. W latach 1332-1337 miasto jest we władaniu Krzyżackim. Tutaj w Inowrocławiu w 1321 roku ogłoszono wyrok sądu papieskiego w sporze między Łokietkiem a Krzyżakami. Od poł. XIV wieku Inowrocław był stolicą województwa i siedzibą starostwa, a miasto było własnością Królewską. Często przebywał w nim Król Władysław Jagiełło. W XV wieku miasto zostaje obwarowane murami, z trzema bramami i 16 basztami oraz fosą. Liczne przywileje przyczyniają się do rozwoju miasta, które w XVI - XVII wieku staje się **ważnym** ośrodkiem rzemieślniczym i handlowym. Ten rozwój organizmu miejskiego przerwywają wojny szwedzkie, a następnie 150-letni okres zaboru i germanizacji. Dopiero w poł. XIX w. /1835r./ odkrycie złóż soli przyczyniło się do znacznego rozwoju miasta. W 1875 r. założono zostaje uzdrowisko.

KOŚCIÓŁ FARNY pw. św. MIKOŁAJA, gotycki z końca XIII wieku kilkakrotnie przebudowywany. Trójnowy. Od zach. szeroki, rozbudowany na osiach naw gotycki, szczyt schodkowy /przebudowa XIX w. Wewnątrz gotyckie sklepienie w prezbiterium i zakrystii.

Ołtarze i ambona barokowe i rokokowe. Z lat międzywojennych witraże z wyobrażeniem spotkania królowej Jadwigi z Krzyżakami oraz powstańców wielkopolskich. W kościele tym ogłoszono w 1321 roku wyrok sądu papieskiego nakazując Krzyżakom zwrot Pomorza Gdańskiego i 30 tys. grzywien odszkodowania. Tutaj w 1397 r. odbyło się spotkanie Królowej Jadwigi z mistrzem Krzyżackim - Konradem von Jungingen.

FUNDAMENTY KOŚCIOŁA I KLASZTORU franciszkanów /odkopeno w 1972 r. zburzonego w XIX wieku z fundacji Kazimierza Kujawskiego,

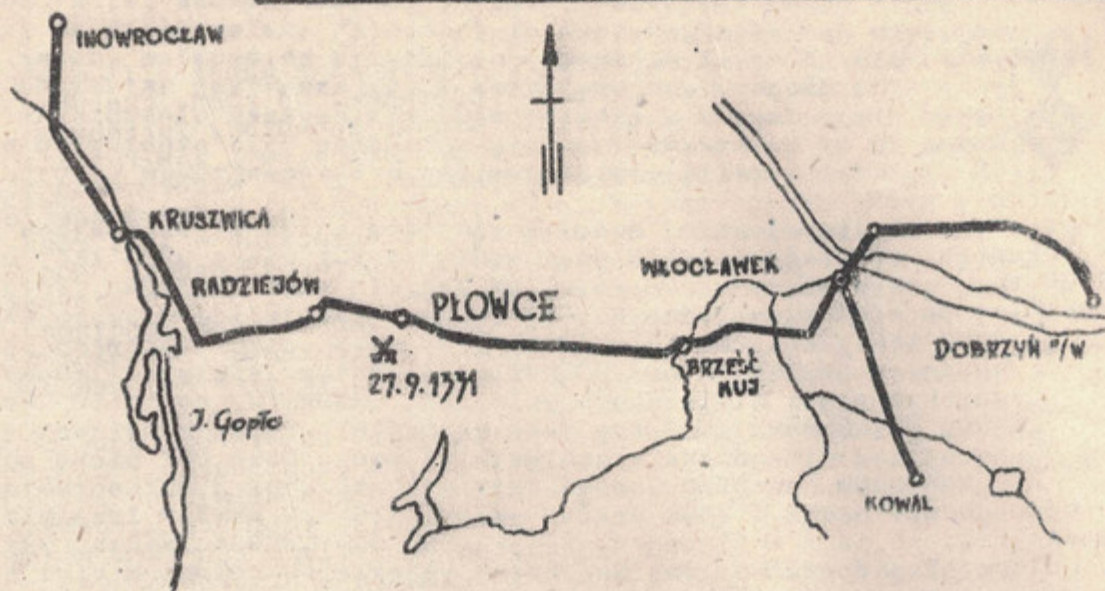
KOŚCIÓŁ ROMAŃSKI NMP tzw. "Ruina" - to najstarszy zabytek miasta, pochodzący z końca XII w. Zbudowany z granitowych bloków był w XIV wieku przebudowany; w XIX wieku popadł w ruinę /stał nazwa/.

a odbudowany został w 1901 roku z zachowaniem form stylu romańskiego. Uważa się, że jest to jeden najczystszych stylowo zabytków romańskich w Polsce. Fasada zwieńczona masywnymi wieżami, czworobocznymi z charakterystycznymi dla stylu romańskiego oknami. Do prezbiterium przylega półkolistą absyda. Trzy skromne portale romańskie, a przy jednym z nich /od północy/ trzy maski wykute w granicie /prawdopodobnie relikty pogańskie/.

KRUSZWICA - miasto, jeden z najważniejszych ośrodków Polski wczesnopiastowskiej, położone malowniczo nad jeziorem Gopło. Historia tego miasta nierozdzielnie związana jest z początkami polskiej państwowości. Już około 500 lat pnie istniał tutaj gród obronny. Zlokalizowany w dogodnym do obrony miejscu, na przecięciu ważnych szlaków handlowych /szlak bursztynowy/ i w otoczeniu urodzajnych gruntów miał doskonałe warunki do rozwoju, także około VIII - IX wieku był już stolicą znacznego państwa plemiennego Goplan. Pod koniec IX wieku państwo Goplan wraz z Kruszwicą włączone zostało do państwa Polan z grodem stołecznym w Gnieźnie. Z tym faktem związana jest powszechnie znana legenda o Królu Popielu i Piaście. W początku XI wieku gród kruszwicki został poważnie rozbudowany. Pierwszy Kościół zbudowany został pod koniec X wieku na podgrodziu, a już w XI wieku założone zostaje biskupstwo Kujawskie przeniesione w XII wieku do Włocławka. Kruszwica poważnie ucierpiała w czasie walk Władysława Hermana z jego synem Zbigniewem /1096 r./ - bowiem zwycięski Władysław wydał gród i osadę na łup żołnierzom /GallAnonim/. Na przełomie XI i XII wieku w Kruszwicy rozwija się baroko hutnictwo szkła, warzelnictwo soli i wytwarzania ozdób, naczyń, płytek ceramicznych. Do połowy XIII wieku gród kruszwicki jest siedzibą Książąt Kujawskich, która później przeniesiona zostaje do Inowrocławia. W r. 1332 Kruszwicę opanowali Krzyżacy. Nieco później Król Kazimierz Wielki - syn Władysława Łokietka funduje tutaj zamek. Do dziś przetrwała ośmioboczna wieża /tzw. Mysie wieża/ z fragmentem murów.

Osada otrzymuje prawa miejskie w 1422 roku, jednak lokacja, ani później inne przywileje nie doprowadziły do takiej świetności, jaką miał gród wczesnopiastowski. Najazdy szwedzkie przyniosły miastu kompletną ruinę, z której miasto zaczęło się powoli podnosić pod koniec XIX wieku i na początku wieku XX.

TURYSTYCZNY SZLAK ŁOKIETKA

"MYSIA WIEŻA" - pozostałość zamku wzniesionego w XIV w. przez Kazimierza Wielkiego na miejscu pierwotnego grodu. W czasie wojen szwedzkich /XVII w./ zdobyty i spalony, a pod koniec XVIII wieku rozpoczęto jego rozbiórkę, pozostawiając jedynie osmioboczną wieżę /32 m wys./ oraz fragment murów. W pobliżu ocalałych fragmentów zamku odkryto pozostałości grodu wczesnośredniowiecznego.

Kościół św. PIOTRA I PAWŁA - Kolegiata zbudowana około 1120-1140 jest najcenniejszym obiektem zabytkowym Kruszwicy. Pierwotnie Kościół Klasztorny benedyktynów. W 2 poł. XI w. i I poł. XII wieku istniało prawdopodobnie przy tym Kościele biskupstwo przeniesione później do Włocławka. W XIX wieku przebudowa Kościoła z zatraceniem romańskiego charakteru budowli. Po II wojnie światowej prace restauracyjne przywróciły zabytkowi jego romański wygląd. Jest to budowla trójnawowa z transeptem. Od wschodu 5 apsyd, a od zachodu wieża /do XIX w. były dwie wieże/. W ścianie południowej 3 romańskie portale z kolumnienkami. Wewnątrz granitowa chrzcielnica z XII w. i wykuta w piaskowcu chrzcielnica z XI wieku.

RADZIEJÓW - malowniczo położone na wzgórzu miasto, lokowane w 1252 r. przez Księcia Kujawskiego - Kazimierza. Przed lokacją, od 1142 r. osada należała do klasztoru w Mogilnie, a następnie do Kapituły płockiej. W 1298 r. miasto otrzymuje przywileje od Władysława Łokietka, a w późniejszych czasach i od Władysława Jagiełły. W XVI wieku jest tu siedziba starostwa grodowego i stolica powiatu sądowego. Radziejów jest miejscem gdzie odbywają się sejmiki połączonych województw Kujawsko-inowrocławskiego i brzesko-kujawskiego. Wojny szwedzkie przyczyniły się do upadku miasta i jego zubożenia, co doprowadza w r. 1871 do utraty praw miejskich /przywrócono je w 1919 r./. W 1720 r. powstała tu pierwsza w Polsce wyższa szkoła - Kolegium Pijarów /1819 - przeniesione do Włocławka/

W Radziejowiu ukrywała się w mieszkaniu Gerka żona Łokietka - Jadwiga, gdy ten musiał opuścić swoje królestwo i udać się na obczyznę. Za opiekę nad żoną - Łokietek wynagrodził mieszczanina wójtostwem radziejowskim.

KOŚCIÓŁ WNIEBOWZWIĘCIA NMP - Fundacja biskupa krakowskiego Jana Cota z 1331 r. Gotycki, z przekształceniami niegotyckimi, tak że zatracił wiele swoich pierwotnych cech. W XVI wieku prowadzono jego restaurację. W latach 1730-1865 Kościół jest pod zarządem Pijarów prowadzących Kolegium. Po roku 1865 rozebrano przystawione do Kościoła zabudowania klasztorne i byłego Kolegium. Kościół jest budowlą jednonawową z trójbocznie zamkniętym prezbiterium oraz dobudowanymi kaplicami. Wystrój wnętrza neogotycki. Kilka rzeźb z XVII i XVIII wieku o cechach barokowych.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR Franciszkanów. Zbudowany w latach 1330-1331 z fundacji Władysława Łokietka dla franciszkanów sprowadzonych tutaj w 1298 roku. Kościół gotycki, przebudowany w formach barokowych. Gruntowna przebudowa w 1930 roku. Pierwotnie jednonawowy. Nad prezbiterium barokowy szczyt z ok. 1657 roku. W fasadzie zachodniej ostrołukowy portal z formowaną cegłą, gotycki z XIV/XV wieku. Wewnątrz sklepienie kryształowe z 1930 r. wsparte na nowych filarach. Wystrój barokowy i rokokowy z XVII i XVIII wieku. Klasztor zbudowany w 1748 roku z fundacji starosty radziejowskiego - Sokołowskiego. Po przebudowie stracił cechy stylowe.

PŁOWCE - miejsce bitwy wojsk Władysława Łokietka z Krzyżakami 27 września 1331 roku. Usypany w 600 rocznicę bitwy kopiec został rozrzuty przez hitlerowców, a ziemię wysypano na rynku w Osięcinach. Na 630 rocznicę bitwy ponownie usypano kopiec, na szczycie którego stanął obelisk projektu prof. Stefana Narębskiego. W pobliżu wsi cmentarz gdzie pochowano znaczniejszą liczbę rycerzy poległych w bitwie. Miejsce zmagania bitewnych otoczone jest w tradycji ludowej licznymi legendami.

BRZEŚĆ KUJAWSKI - Pierwotnie wczesnośredniowieczny gród-osada położone na terenie obecnej wsi Stary Brześć nad jez. Smętowo /VI-VIII w. Od roku 1236 jest tu siedziba Książąt brzesko-kujawskich. Lokacja miasta następuje przed 1250 rokiem, po przeniesieniu osady na obecną miejscę. W 1332 roku miasto opanowane przez Krzyżaków, którzy je obwarowują budując jednocześnie wewnątrz murów miejskich zamek. W 1343 powrót do Polski. Stolica województwa brzesko-kujawskiego i starostwa grodowego. Miejsce urodzin Władysława Łokietka. Wojny szwedzkie wyniszczają miasto, które nigdy nie odzyskało swojej świetności.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY - gotycki z XIV wieku, spalony w r. 1556, a następnie odbudowany. Pożar spowodowany przez Szwedów w 1657 roku niszczy obiekt ponownie. Odbudowa ok. 1710 roku. Ta osiemnastowieczna odbudowa nadaje mu formy barokowe, 1806 - zawalenie sklepienia - odbudowa i restauracja w latach 1819-30. W 1908 r. neogotyżacja Kościoła.

Jest to kościół trójnawowy, halowy. Wejście do Kościoła prowadzi poprzez piękny gotycki portal. Oryginalnym elementem architektonicznym jest przystawiona do muru gotyckiego baszta. Wewnątrz - fragmenty tryptyku ze szkoły Wita Stwosza oraz malowidła prof. Juliana Makarowicza przedstawiające sceny z dziejów Brześcia.

Dawny Kościół i **KLASZTOR DOMINIKANÓW**. Fundacja Księża Kujawskiego - Kozimierza /ojca Łokietka/ z roku 1264. Kościół gotycki,

silnie zbarokizowany w XVIII wieku. Jednonawowy ze sklepieniami gwiazdzistymi. Wyposażenie barokowe. Uwagę zwraca nagrobek Rafała Leszczyńskiego z XVI wieku. Klasztor kilkakrotnie niszczone w XVI-XVIII wieku, spłonął w 1922 r. Udbudowany w 1928 r. o cechach barokowych. Na zewnątrz Kościoła kamień, na którym wg legendy siedać miał Władysław Łokietek.

MURY OBRONNE - gotyckie z XIV wieku /zachowane we fragmentach/

WŁOCŁAWEK- miasto, którego rodowód sięga okresu kultury łużyckiej. Już w tym okresie istniała tutaj osada, która przekształciła się później w jeden ze znaczniejszych ośrodków obronnych. Gród usytuowany w widłach Wisły i Zgłowiączki - bardzo obronny występuje w XII wieku jako organizm miejski. W połowie XIII wieku nadanie praw miejskich. W latach 1123-24 przeniesiona zostaje tutaj stolica biskupa z Kruszwicy, a miasto staje się własnością biskupa, aż do roku 1793. Miasto kilkakrotnie niszczone m.in. przez Krzyżaków. XVI wieku to okres świetności miasta, spowodowany m.in. rozwojem handlu zbożem i utworzeniem komory celnej. Jednocześnie stał się Włocławek prężnym ośrodkiem kultury umysłowej. Działą tutaj Piotr z Bnina Moezyński - przyjaciel Kallimacha, Mikołaj Wodka - Abstemius - nauczyciel Kopernika. Szwedzi i wojska pruskie niszczą miasto, które podupada. Dopiero koniec XIX wieku przynosi rozwój miasta, w związku z lawinową rozbudową przemysłu kapitalistycznego. We Włocławku urodził się Julian Marchlewski - wybitny działacz międzynarodowego ruchu robotniczego.

KATEDRA - Zbudowana w latach 1340-1411. Budowę rozpoczął biskup Maciej Golan czewski, a kontynuował jego bratanek Zbilit Golan czewski. Gotycka trójnawowa z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. W wiekach późniejszych dobudowano szereg Kaplic przy nawie północnej i południowej. Katedra kilkakrotnie przebudowana, jedn. z zachowaniem podstawowych elementów architektury gotyckiej. Najważniejsza przebudowa w XIX wieku wprowadziła elementy neo gotyckie /np. zwieńczenie wież/. Kaplice: późnorenesansowa Matki Boskiej z końca XVI wieku, gruntownie przebudowana w 1610 r. przykryta kaplicą latarniową - fundacja biskupa Jana Tarnowskiego; św. Marcina z 1521 r.; "Cybawit" z 1541 r. oraz piętrowy kapitułarz z 1521 r. Katedra przykryta sklepieniem gwiazdzistym.

Zabytkowe wyposażenie.

- barokowe stalle z 1683 roku
 - krzyż tumski z 1610
 - gotycki obraz Wniebowzięcia NMP namalowany przez Frańciszka z Sieradza przed 1480 rokiem
 - witraż z XIV wieku
 - siedmioramienny świecznik z XVI wieku związany z kulturą łotewskiego pobrzeża Bałtyku.
- Liczne nagrobki i epitafia m.in.
- tumba Piotra z Bnina Moezyńskiego fundowane przez Kallimacha, a wykonana przez Wita Stwosza,
 - epitafium Krzesława z Kurozwęk /1516 r/ - jeden pierwszych zabytków renesansu na ziemiach polskich, fundowane przez Jana Łaskiego
 - brązowe epitafium Jana Karnkowskiego /1536 r./ - założyciela i dobroczyńcy seminarium duchownego we Włocławku.

W oknach prezbiterium witraże projektu Józefa Mehoffera. W kaplicy Najświętszego Sakramentu tzw. "Srebrny ołtarz" autorstwa Jana Letyńskiego - złotnika toruńskiego.

KOŚCIÓŁ św. WITALISA - z 1330 roku, gotycki, jednonawowy, do 1411 roku pełnił funkcję Katedry. Przykryty sklepieniem gwiaździstym. Wewnątrz gotycki, tryptyk z poł. XVI wieku.

KOŚCIÓŁ św. JANA - późnogotycki z 1538 roku. Rozbudowany - m.in. dobudowano Kaplicę: od pn - renesansową, a od południa barokową. Jednonawowy z półkoliście zamkniętym prezbiterium. Sklepienie gwiaździste, jedynie w Kaplicy pn. Kolibowe z dekoracją geometryczną. Wystrój XVII - wieczny w konwencji barokowo-rokowej.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR REFORMATÓW - barokowy z XVII wieku. Kilkakrotnie przebudowywany ze znacznym zatarciem cech stylowych. Kościół dwunawowy /nazwa pn utworzona w wyniku przebudowy/, sklepienie kolbkowe. Wyposażenie rokokowe z 1768 roku. Zabudowania klasztorne dostawione do kościoła od południa tworzą "wirydaryj" ^{cyfryczną}

ZABYTKOWA ZABUDOWA MIEJSKA - głównie klasy ^{cyfryczną}. Na uwagę zasługują "czarny spichrz" z XIX wieku oraz dwie barokowe kamienice z XVIII wieku /muzeum/.

KOWAL - miasto, ośrodek kowalstwa /stąd nazwa/. Od poł. XIII w. do XVII znajdował się tu gotycki zamek. Tu - w Kowalu żona Władysława Łokietka - Jadwiga zatrzymała się na zamku i 30 kwietnia 1310 roku powiła syna Kazimierza. Późniejszy król, następca Łokietka - Kazimierz otrzymał przydomek "wielki" za swą mądrość i dalekowszroczną politykę wewnętrzną i zagraniczną.

W Kościele zbudowanym częściowo z materiału rozbiórkowego z zamku znajduje się płaskorzeźba z wyobrażeniem popiersia Kazimierza Wielkiego umieszczona w 1910 roku, z 600 rocznicą urodzin króla.

DOBRYŹN n/WISŁA - miasto historyczne stolica Ziemi Dobrzyńskiej, aż do czasu przeniesienia ośrodka administracyjnego do Lipna. Na początku XIII wieku utworzony zostaje tutaj Zakon Braci Dobrzyńskich, który rychło zostaje wraz z miastem wchłonięty przez Zakon Krzyżacki. W 1235 roku powrót pod władanie Księcia Konrada Mazowieckiego. W późniejszym okresie kilkakrotnie przechodziło to pod władanie polskie, to Krzyżackie. W 1409 oblegane i zdobyte. Straszna rzeź mieszkańców i zomordowanie obrońców zamku wraz z ich dowódcą - Janem z Płomian. Miasto lokowane przed 1239 rokiem rozwijało się dzięki licznym przywilejom, ale kres jego świetności przyniosła wojna szwedzkie 1656, 1659. Historia tego miasta wraz z historią ziemi Dobrzyńskiej peryferycznie położonej w granicach Korony polskiej nierozdzielnie związana jest z okresem wielkich zmaganiań polsko-krzyżackich.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR - pofranciszkański. Zbudowany wg tradycji w II połowie XIII wieku - wielokrotnie niszczone i odbudowane. Za wyjątkiem gotyckiego prezbiterium /po 1436 r./ korpus nie posiada cech stylowych. Zabudowania klasztorne wzniesione w 1795 r. Przebudowane w XIX i XX wieku.

Nieco historii i lakoniczny opis zabytków stanowią historyczny podtekst "Szlaku Łokietka". Przedstawiony opis napewno jest jednostronny i wielce ubogi /z czego autor zdaje sobie doskonale sprawę/- ale taką konwencję narzucił charakter tego numeru biuletynu.

Andrzej Szczepański

WAŻNIEJSZA LITERATURA:

- M. BISKUP - "Analiza bitwy pod Płowcami i jej historycznego znaczenia"
- Ziemia Kujawska Nr 1 - 1963
Inowrocław - Włocławek
- JANUSZ PIENIAK - "Kola Kujaw w Polsce piastowskiej" - tamże
TADEUSZ NOWAK - "Władysław Łokietek - polityk i dowódca"
KlW 1979
- MICHAŁ BOBRZYŃSKI - "Dzieje Polski w zarysie" PIW 1974
- JAN BASZKIEWICZ - "Polska czasów Łokietka" WP 1969
- KAROL GÓRSKI - "Zakon Krzyżacki" - Ośpólna 1977
- JAN BASZKIEWICZ - "Władysław Łokietek" - Poczet Królów i Książąt
polskich - Czytelnik 1978
- "Dzieje ziem województwa bydgoskiego" pod red. W. Łukaszewicza
woj. Bydgoskie - KPTK Bydgoszcz PWN - 1973
- JANUSZ PIENIAK - "Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka
wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach
1300-1306 - Toruń 1969

UWAGA:

Mapki zamieszczone w tekście opracowano na podstawie publikacji
T. Nowaka - "Władysław Łokietek - polityk i dowódca."

Opracowanie redakcyjne i graficzne:

Andrzej Szczepański

Współpraca: Bożena Krauze, Jan Sawoni.